

EESTI LIITSÕNADE OMANDAMISEST VARASE KÕNE ARENGU PERIOODIL

Andra Kütt
Tallinna Ülikool
andrakig@tlu.ee

24.04.2013

KUKEAABITS

SAJAJALGNE

NOTSUSIGA

LASTEAED

VESKIMEES

KÜLMAPOISID

LILLELÕHN

UNELAUL

KASSIONU

PUHKEPÄEV

POLITSEITÄDI

Uurimuse eesmärgid

- **Anda ülevaade eesti laste varase kõne arengu (1;8–3;1) sõnavarast, keskendudes liitsõnadele ja nende omandamisele**

Vastust proovitakse leida küsimustele:

- millal ilmuvad lapse kõnesse esimesed liitsõnad, millise struktuuriga need on
- kas lapsele suunatud kõnes on keele omandamise varasel etapil palju liitsõnu ning kuivõrd olulist rolli mängib lapsele suunatud kõne üldise liitsõnaarengu juures
- kas lapsed teevad moodustusmalli omandades ka ise uusi liitsõnu
- kas eesti keele kõige produktiivsem sõnamoodustusvaldkond - liitnimisõnade moodustamine, hakkab ka lapsel arenema esimeses järjekorras
- kas laps omandab liitsõnad alguses tervikuna või kasutab kohe alguses produktiivset sõnamoodustusviisi
- mis rolli mängib tähenduse läbipaistvus liitsõnade omandamise juures

Meetod ja keelematerjal

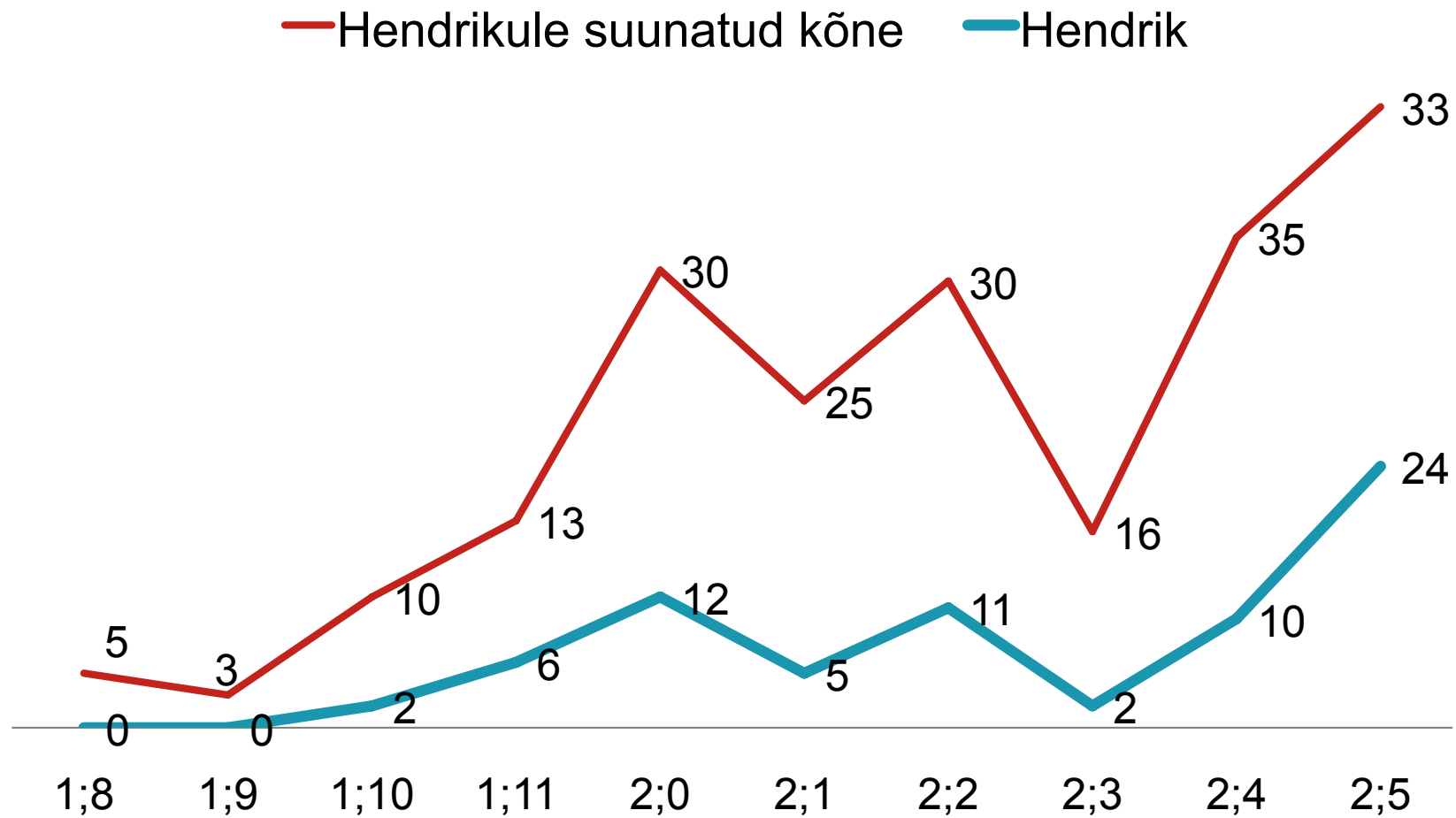
- Kasutatud on pikiuuringuga kogutud keeleandmeid ehk rahvusvahelise lastekeele andmekogu CHILDESi eesti lastekeelekorpusse
  - Hendriku (vanuses 1;8–2;5, koostanud Reili Argus)
  - Andrease (vanuses 1;8–3;1, koostanud Maigi Vija) alamkorpust
- Keelematerjal koosneb 994 minutit ehk 16 tundi ja 34 minutit kestnud lindistatud ja litereeritud spontaanse kõne dialoogidest, kus esines liitsõnu 1258 korral
- Liitsõna defineerimisel on lähtutud juurmorfeemide arvust sõnas ehk struktuurilisest tunnusest

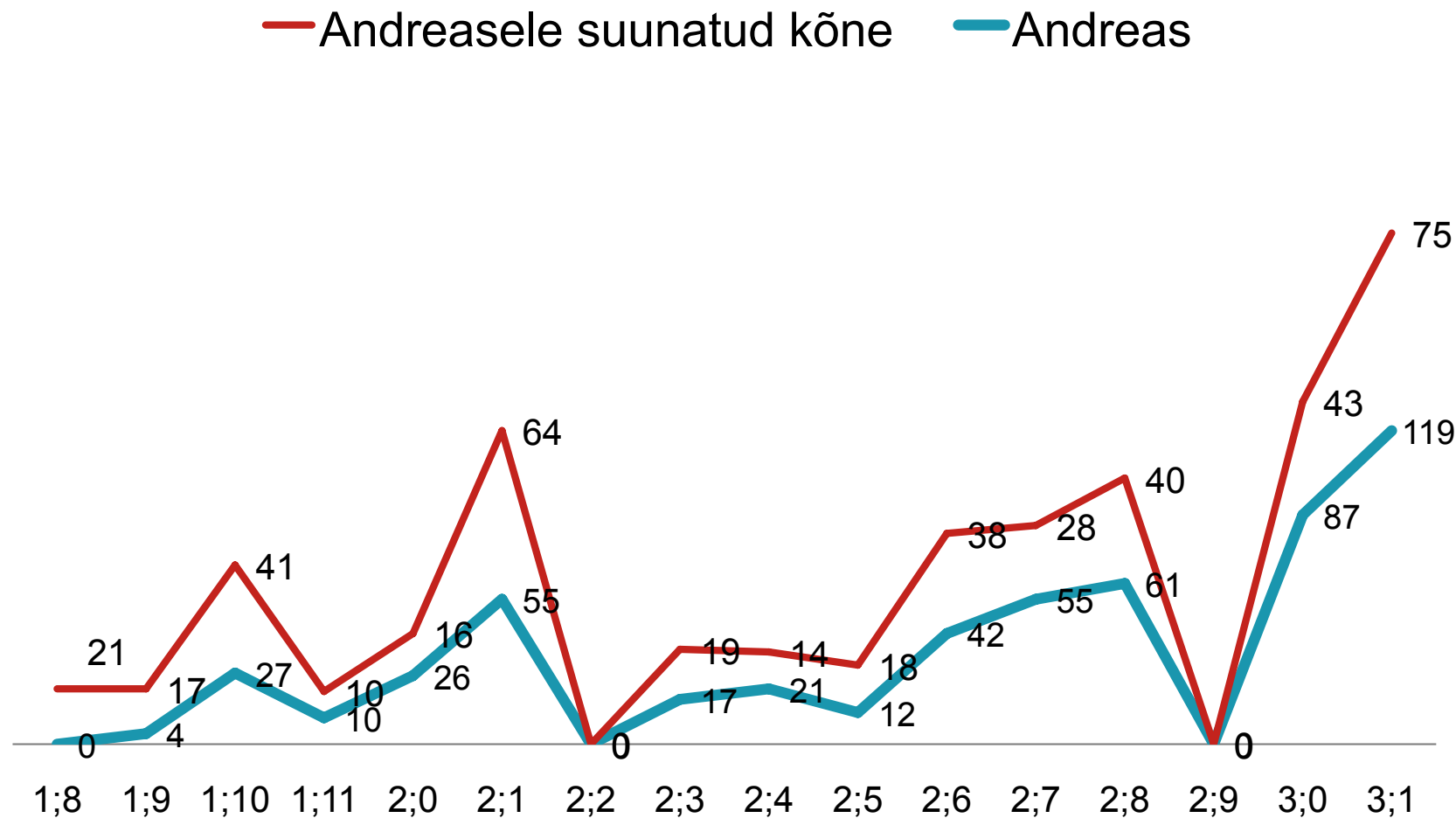
Tulemused

- Eesti keelt emakeelena kõneleva lapse liitsõnamoodustus hakkab arenema **teise eluaasta lõpus** (*notsusiga* [: merisiga] (Andreas1;9), *kakanunn* [: kakajunn] (Hendrik 1;10)
  - Enam kui kolmest tüvest koosnevaid liitsõnu hakkab laps kasutama vanuses 2;6 (näiteks *lasteaiapäev*, *neljaviljapuder*)
- **Vanuse kasvades tõuseb nii lapse kui ka vanema kõnes olevate liitsõnade arv:**
  - kiire areng toimub varase kõne perioodi alguses, hiljem areng stabiliseerub
  - alates vanusest 2;5 lapse kõnes liitsõnade hulk suureneb, lapsele suunatud kõnes esinevate liitsõnade hulk seevastu stabiliseerub ning isegi väheneb
- **Moodustusmallide omandamine võimaldab lapsel ise liitsõnu luua** (*mutionupüks* [: sametist püksid] (2;1), *auhind* [: kassaaparaadist tulev tšekk] (3;0), *ühapäevatoit* [: üheks päevaks mõeldud toit] (3:1))

Joonis 1. Hendriku ja Hendrikule suunatud kõnes esinevate liitsõnade arv sõnedena kuude kaupa

Joonis 2. Andrease ja Andreasele suunatud kõnes esinevate liitsõnade arv sõnedena kuude kaupa

Tulemused

- Vaadeldud laste kõnes hakkab **esimesena** arenema eesti keele kõige produktiivsem sõnamoodustusvaldkond - **liitnimisõnade moodustamine**
  - Liitnimisõnad laste varases sõnavaras on **erinevad** ja **mitmekesised**
- **Liitadverbid** esinevad mõlema lapse kõnes hiljem ja sarnasel ajal (*niimoodi* (Andreas 1;10), *tinnapoole* [: sinnapoole ehk sealpool] (Hendrik 2;0))
  - Liitadverbe liitsõnade hulgas **vähe** nii laste kui ka lastele suunatud kõnes
  - Erinevus laste kõnes ja lastele suunatud kõnes liitadverbide valikus

Tulemused

- Moodustusstruktuurilt olid kõik nii laste kõnes kui ka lastele suunatud kõnes olevad liitsõnad **põimliitsõnad**
  - Ebatüüpilised juhtumid: *notsusiga, karumõmm*
- Liitsõna osiste järjekord ei pruugi olla lapse jaoks enesestmõistetav (*onu kass* [: *kassionu*])
  - *EMA: *mis see on?*
  - *CHI: *koll.*
  - *EMA: *ei ole koll enam.*
  - *EMA: *kes see?*
  - %com: *pildil on saabastega kass .*
  - *CHI: *mäu.*
  - *EMA: *mäu, kass jaa .*
  - *EMA: *hiir jookseb .*
  - ***CHI: *onu kass.***
  - *EMA: *kassionu jah.*
  - Laps ei õpi pelgalt vanemate kõnes esinevate liitsõnade imiteerimise teel

Tulemused

- Esimeste liitsõnade **täiendosa** on selline, mille **nimetav** ja **omastav on vormilt sama** (*kiisuraamat, öökull*)
  - Liitumismalli valikul ning ühe malli eelistamisel või mitteelistamisel võis täheldada vanema kõne mõju
- **Alates teisest eluaastast** mõlema lapse ja lapsele suunatud kõne liitnimisõnamoodustuses on kõige sagedamini esinev omastavalise **vormiga täiendosa** (*naabrionu, õhupall, jäätiseauto*)
  - Mitmuse omastavas täiendosaga liitsõnad harvad (*lasteaed* (2;1))
  - Täiendosaks muutumatu adjektiivivi täiskuju (*vanaema, vanaisa*)

Tulemused

- Enamik nii laste kui ka lastele suunatud kõnes esinenud liitsõnad olid **endotsentrilised** (*klotsitorn, pannkook*)
- Eksotsentrilised liitsõnad (*lepatriinu*) ilmuvad laste kõnesse umbes ühel ajal (Hendrikul vanuses 2;0, Andreasel 1;9)
  - Eksotsentrilisi liitsõnu esineb **vähe** nii laste kui ka lastele suunatud kõnes
  - Vanuse kasvades suureneb tervikuna omandatud eksotsentriliste liitsõnade hulk
- Endotsentriliste ja eksotsentriliste liitsõnade valikul märgatav lapsele suunatud kõne mõju

Kokkuvõtteks

- Kuigi esimesed liitsõnad tekivad laste keelde juba teise eluaasta lõpus, hakkab lapse liitsõnamoodustus produktiivselt arenema alates kolmandast eluaastast
- Kui keeles on miski produktiivne, hakkavad lapsed seda varakult omandama
- Üldise liitsõnaarengu juures on väga oluline roll lapsele suunatud kõnel
- Liitsõnamoodustuse omandamine ei ole eesti lastel mitte niivõrd sõnavara kuivõrd just sõnamoodustuse omandamine

Täna tähelepanu eest!

TALLINNA ÜLIKOOL